

MARKO NOVAKOVIĆ

KANTOVO ZASNIVANJE MODERNE ESTETIKE

(Nebojša Grubor, *Kant i zasnivanje moderne estetike: o osećaju prosuđivanja svrhovite forme lepog predmeta*, Draslar, Beograd, 2016., 152 str.)

Kao posebna oblast istraživanja, estetika je, u odnosu na druge filozofske discipline, nastala relativno kasno, tek u prvoj polovini osamnaestog veka. U poslednjih trista godina ona je pretrpela mnoge preobražaje, prateći trendove u filozofiji, ali i kulturi i posebno umetnosti, koja je njen osnovni predmet proučavanja. Ipak, glavne pretpostavke novovekovne estetičke misli i njenih formulacija su, uz izvesno uprošćavanje, sadržane u dve osnovne pozicije koje potiču od klasika moderne filozofije i nemačkog idealizma: Kanta i Hegela.

Na tragu prosvetiteljstva i filozofije subjektivnosti Kantova pozicija pružila je uvid u prirodu estetskog osećanja, prosuđivanja lepog (ukusa) i njegova načela. Time je doprnela kalističkom aspektu estetike, što je poslužilo kao polazište za kasnije formalističke pristupe, ali i za novija shvatanja neokantovaca, fenomenologa, psihologa, a čak i estetičara jezičko-analitičkog usmerenja; Hegelova je doprnela istorijskom razumevanju umetnosti, pa je postavila osnov

za njeno sadržinsko razumevanje, ali je, što je važnije, umetnost shvatila i kao način čovekovog samorazumevanja u kulturi, čime je potvrdila njen u osnovi humanistički karakter. Utoliko je bila uzorna za novije filozofije umetnosti, primera radi, za hermeneutiku i neomarksizam. Čak i nakon pojave i ekspanzije lingvističke filozofije, ove pozicije su prilagodile i zadržale svoju ulogu, pa se razumevanje estetskog i umetnosti u naše vreme može osloniti na njihovo poznavanje, uprkos pokušajima potiskivanja spekulativne misli u korist nauke i redukcije umetnosti na tržišni proizvod od nevelikog značaja za ljudski život u komercijalnoj kulturi.

Gruborovo delo *Kant i zasnivanje moderne estetike* izlazi u susret zahtevu da se u literaturi na srpskom jeziku filozofski ekspliciraju osnovne postavke Kantove estetike i teorije ukusa, što je uslov razumevanja novovekovne estetike uopšte, njenih pretpostavki, pojmova i teorija. Utoliko ona neizbežno pretpostavlja Kantovu aktuelnost u našem vremenu.

Knjiga je organizovana u dva glavna dela. Svaki sadrži tri glave sa po dva poglavlja. U prvom delu autor se, nakon neophodnih metodoloških ukazivanja o prirodi filozofske estetike i upućivanja na merodavne izvore u literaturi na koje će se prevashodno oslanjati (H. Šnedelbah, M. Rajher), bavi položajem Kantove estetike u okviru tzv. mentalističke paradigme u modernoj filozofiji (u formulaciji Šnedelbaha) i značajem ove estetike u vezi sa odgovorom na glavno pitanje: „Šta je čovek?“¹ U tom kontekstu se iznose argumenti u prilog iznesenog stava zašto Kanta treba smatrati centralnom figurom moderne estetike i kako se kod njega na primeru ukusa obrazlaže promena ontološkog statusa lepote i njeno subjektivisanje. U drugom delu knjige se поблише razmatra Kantov estetički najrelevantniji spis *Kritika moći suđenja* iz 1790. godine, njen prvi deo „Kritika estetske moći suđenja“ i u okviru njega Analitika lepog. Grubor razjašnjava koji je glavni problem Kantove estetike u vezi sa mogućnošću estetskih sudova *a priori*, da bi pristupio поблиšem razjašnjenju osnovnih pojmova i formulacija kojima Kant pokušava da izgradi svoje shvatanje lepote u „Momentima suda ukusa“ (pojmovi ukusa, oseća, osećanja zadovoljstva, refleksivnog estetskog suda/suđenja, dopadanja bez interesa, opšte saopštivosti su-

dova ukusa, saznanja uopšte, formalne svrhovitosti, igre razuma i uobrazilje i slični).

Knjiga Nebojše Grubora je prva integralna studija o Kantovoj estetici na srpskom jeziku. Pored Grubora, do sada su se ovom temom svojim radovima bavili i drugi naši estetičari. Uz to, Kantova estetika je dugi niz godina jedna od osnovnih tema u univerzitet-skoj nastavi estetike. Međutim, uprkos njenom dalekosežnom značaju, koji je prepoznat i kod nas, obimnijih dela koja su *u celosti* posvećena ovoj temi do sada nije bilo, iako literatura na drugim jezicima obiluje studijama o njoj. Gruborova studija je važan doprinos tumačenju Kanta i sekundarnoj estetičkoj literaturi o ovoj temi na našem jeziku.

Specifičnost ove studije najpre je dvostruka namera sa kojom je pisana: naučna i nastavna. Pretpostavka takvog cilja su jasnoća i preglednost u izlaganju, što u komentaru Kantove treće *Kritike* nije lak zadatak. Kantovo izlaganje i argumentacija su izuzetno zamršeni, koliko zbog same stvari – teškoće da se priroda estetskog fenomena nedvosmisleno pojmovno izrazi – toliko i zbog njegove sklonosti da veći značaj pridaje razjašnjenju određenog problema nego doslednoj upotrebi termina u različitim kontekstima izlaganja. Takav pristup od interpretatora zahteva dobro poznavanje Kantove terminologije i uvid u različite kontekste upotrebe termina kod ovog autora, kako u estetičkim spisima, tako i u drugim područjima, pre

1 Grubor, N., *Kant i zasnivanje moderne estetike: o osećaju prosuđivanja svrhovite forme lepog predmeta*, Draslar, Beograd, 2016, str. 22.

svega teoriji saznanja, logici i praktičnoj filozofiji. Knjiga *Kant i zasnivanje moderne estetike* je, s jedne strane, rezultat Gruborovog dugogodišnjeg iskustva u nastavnom radu i bavljenju Kantom, a sa druge i instruktivan studijski priručnik.

U tom smislu, Grubor daje više korisnih terminoloških razjašnjenja i preciziranja. To je razlikovanje između suda (*Urteil*) i rasuđivanja (*Beurteilung*), koje poentira razliku između propozicije i mentalne operacije koja vodi artikulaciji propozicije.² Ta razlika je važna za određenje ukusa kao moći prosuđivanja onoga što je lepo, ali i za odgovor na ključno pitanje kritike ukusa (*Kritika moći suđenja*, § 9.) da li prosuđivanje predmeta prethodi osećanju zadovoljstva ili obratno. Sve to ukazuje na procesualni karakter estetskog iskustva i ukusa, ali posledično i na problem njihovog nedvosmislenog pojmovnog određenja, pa time i problem zasnivanja estetike kao nauke o lepom. Činjenica da Kanta interesuje složeni mehanizam suđenja, a ne samo sud kao propozicija, ovo postavljanje problema u širem smislu čini relevantnim ne samo za filozofiju i jezičku analizu, nego i za kognitivnu psihologiju.

Grubor skreće pažnju i na višestruke načine našeg senzitivnog reagovanja: opazaj, oset, osećaj, osećanje i afekt. Kantovom čitaocu ovi termini i njihove suptilne razlike mogu ostati umnogome nejasni. Svaki ima različitu funkciju u doživljavanju, sa-

znanju i estetskom rasuđivanju, a za ovo poslednje nemaju svi podjednaku relevantnost. Najsloženiji je osećaj zadovoljstva, za kojeg autor s pravom ističe, nadovezujući se na Šnelbaha, da je „emocija drugog reda”, „predstava načina na koji reagujem na neku predstavu”, ili „vrsta metasvesti u pogledu onoga što osećamo i doživljavamo.”³ Estetski osećaj koji stoji u osnovi ukusa nije čulan, već „intelektualan”, u smislu da je derivat odgovarajućih intelektualnih radnji moći saznanja, a ne oset koji prethodi rasuđivanju. To je ključna odlika u odnosu na druge načine senzitivnog reagovanja. Preciziranje smisla Kantovog shvatanja estetskog osećaja u vezi sa ključnim pitanjem kritike ukusa je jedna od glavnih vrednosti Gruborovih razmatranja.

Utvrđujući Kantovu poziciju kao „rafinirani oblik estetičkog idealizma” Grubor razjašnjava i jednu u literaturi prisutnu nedoumicu, naime oko težišta Kantovog shvatanja: između estetskog subjekta i estetskog predmeta, tj. navodnog zanemarivanja uloge predmeta u genezi estetskog suda. Naime, za Kanta se veruje da njegova pozicija afirmiše subjektivni formalizam nauštrb predmetnih estetskih kvaliteta koji pobuđuju subjektovu reakciju. Međutim, takvo shvatanje je jednostrano i Grubor u odeljku pod karakterističnim naslovom: „Kantova teorija *estetskog predmeta*” (kurziv – M. N.) nudi uravnoteženo rešenje pokazujući da Kantovo stano-

2 Isto, str. 90–91

3 Isto, str. 100

više ne zanemaruje predmetno uporište i datost predmeta u osetu, „ali na jedan (rafiniran) način objašnjava kako predmet primamo u naše estetsko iskustvo tako što recepcija ujedno (u slučaju lepih predmeta) predstavlja buđenje i pokretanje naše spontanosti kao odgovor na složeni podsticaj lepog predmeta.”⁴ Kada doživljavamo i rasuđujemo o lepoti ne projektujemo arbitrarno lepotu na predmetnu stvarnost, već ta stvarnost sa odgovarajućim impulsima u nama pokreće mehanizam osećanja i suđenja.

Još jedan stav koji zaslužuje pažnju je shvatanje da je Kant *utemeljivač filozofske estetike*. To je stav koji na prvi pogled izgleda kontroverznije nego zapažanje da je Kant jedna od dve glavne figure moderne estetike. Ipak, ovde se ne radi o istorijskom smislu zasnivanja, koje svakako pripada Baumgartenu, nego o zasnivanju u smislu jasnog diferenciranja unutar pojmova estetike i estetskog, gde se kod Kanta iznosi shvatanje da je estetsko usmereno ne na bilo koju upotrebu čulnih moći saznanja i opažanja, nego na upotrebu koja je specifično usmerena na lepo.⁵ Uz to, Kantov dalekosežni doprinos razumevanju prirode ukusa bio je uvid u reflektivni karakter estetskog suda. Time je filozofski utvrđena autonomija lepote i estetskog rasuđivanja u odnosu na saznanje i moral, pa i estetike kao znanja orijentisanog na ovu

oblast, u kojoj će svoje mesto dobiti i (lepa) umetnost.

Knjiga *Kant i zasnivanje moderne estetike* bavi se interpretacijom *Kritike moći suđenja*, teorijom ukusa i shvatanjem lepog, analizom estetskog načina reagovanja i rasuđivanja (ukusa), kao i opštošću i nužnošću sudova ukusa. To je razumljivo sa stanovišta interpretacije bazičnih momenta Kantove estetike, njenog klasičnog jezgra. Iz ugla zasnivanja estetike kao filozofije lepog, autorov izbor lepote kao glavnog predmeta razmatranja je opravdan. Međutim, sa stanovišta njene *aktuelnosti* pažnju čitaoca bi jednako trebalo usmeriti i na Kantovo shvatanje *uzvišenog*. U umetnosti dvadesetog veka do našeg vremena, posebno od Liotarovih predavanja o Analitici uzvišenog, ova kategorija dobija sve više na značaju. Uzvišeno kao oznaka beskonačnog, moćnog, strašnog, opasnog, ogromnog, veličanstvenog i tajanstvenog (što su sve kvalitete iz kojih ovaj osećaj izvi-
re) jeste sredstvo pobune protiv klasičnog, skladnog i svrhovitog, svega što inače simbolizuje lepota. Moderna umetnost, posebno avangarda, ovaj protest je izrazila na mnogo načina, pa je i njoj primerena estetika mnogo više bila estetika uzvišenog nego lepog. Kantovo shvatanje uzvišenog je jedno od nekolicine iz onoga vremena i može se zvati spekulativno-filozofskim, dok su pored toga postojala i psihološki (Hjum, Edison) ili čak fiziološki (Berk) usmerena shvatanja. Svako od ovih nalazi svoje rele-

4 Isto, str. 140

5 Isto, str. 64

vantnost u diskusijama koje se danas vode u filozofskoj i psihološkoj (empirijskoj) estetici. Moderno filozofiranje je (a time i estetika), kako navodi i Grubor, vođeno sumnjom u pogledu harmonije mišljenja i bivstvovanja⁶, inteligibilnog i čulnog, a taj rascjep, nemogućnost njegovog premošćavanja i nepomirljivost upravo kod Kanta izražava iskustvo uzvišenog.

Osim toga, činjenica je da je Kant, pored uticaja savremenika koje je neminovno pretrpeo, svoju terminologiju najvećim delom preuzeo iz estetike i teorije umetnosti svoga vremena. Neka od njegovih ključnih estetičkih shvatanja iz poznog perioda – iz treće *Kritike* – osim što su dobila novo transcendentalno uporište i sistematsko mesto, mahom su prisutna već u tzv. prekritičkom razdoblju, što se vidi u Kantovim beleškama uz dela Baumgartena i Majera za svoja predavanja iz logike i antropologije, koje su objavljene u XV i XVI tomu Akademijnog izdanja Kantovih dela. Studiranjem ovih fragmenata može se pratiti nastanak i razvoj mnogih shvatanja kod Kanta, koja su u poznoj filozofiji gotovo samorazumljiva, ali današnjem čitaocu mogu biti zamršena (subjektivno opšte važenje, slobodna igra moći saznanja, društveni karakter ukusa, analognost između ukusa i moralnosti i slično). U interpretaciji estetike ovog klasika moderne, pažnju bi svakako trebalo posvetiti i ovom dragocenom izvoru estetičkih zapažanja.

I najzad, pregledom literature koju Grubor daje na kraju svoje studije, pored stranih izvora može se primetiti uzimanje u obzir i radova nedavno objavljenih u časopisima na srpskom jeziku, posebno mlađih autora zainteresovanih za ovu tematiku, kao i jedne nedavno odbranjene doktorske disertacije. To je svakako dobar pristup, jer na jednom mestu čitaoca upućuje na nekoliko skorašnjih izvora koji se bave istom problemskom oblašću, a koje bi takođe trebalo uzeti u obzir u cilju boljeg razumevanja autorovih tumačenja.

Najnovija studija Nebojše Grubora svakako će biti značajan podsticaj daljem izučavanju Kantovih estetičkih shvatanja kod nas, kao i preispitivanju postojećih uvida. Čitaocu će pružiti pregledan i jasan uvid u njihove osnovne probleme i razloge zbog kojih je Kant na izvestan način i danas aktuelan i stoji u središtu moderne estetičke misli. Osim toga, ova studija je i vredan prilog izučavanju Kantovog filozofskog sistema u našoj sredini, pored nekoliko prethodnih o njegovoj teorijskoj i praktičnoj filozofiji, koje su objavili drugi domaći autori. Pored teorijskog i praktičnog, i estetski um zauzima istaknuto mesto među osnovnim glasovima umnog subjekta kako ih vidi Kant. Time je u kontekstu komentara i interpretacija Kantovih shvatanja i filozofska estetika dobila na značaju i uvršćena je u oblasti koje su sve prepoznatljivije i prisutnije na domaćoj filozofskoj sceni.

6 Isto, str. 143

AUTHORS

BRANKO BALJ (1954) is a Full Professor at the Faculty of Economics, University of Novi Sad. He wrote numerous books, including *The Possibility of Human Community* (1989), *Philosophy of Technics* (1997), *Economics and the Practical Philosophy* (1st ed. 2000), *Neoliberalism – Reduced Practical Philosophy* (2013).

MINA ĐIKANOVIĆ (1984) is an Assistant Professor of Ethics and Philosophy of Right at the Faculty of Philosophy, University of Novi Sad. Her fields of research are Ethics, Philosophy of Right and Philosophy of Economics. She wrote and published numerous scientific articles.

DRAGAN JAKOVLJEVIĆ (1953) is a Full Professor at the Department of Ethics and Epistemology, (Faculty of Philosophy, University of Montenegro). His publication list includes about 80 titles, with a significant share of publications in international journals and anthologies. His most important books are *L. Nelson's Justification of the Metaphysical Principles of the Theoretical Real Science* (1987), *Religions and Values* (2005), *Knowledge, Tolerance, Fate* (2nd ed., 2015), *Forms of Knowledge and Instructions for Action* (2017).

NEVENA JEVTIĆ (1982) is an Assistant Professor of Classical German Idealism and Philosophy of Politics at the Faculty of Philosophy, University of Novi Sad. Her fields of research are Classical German Idealism, Philosophy of Politics and Marxism. She wrote and published numerous scientific articles.

ŽELJKO KALUDEROVIĆ (1964) is an Associate Professor of Ancient Greek Philosophy at the Faculty of Philosophy (University of Novi Sad). He is the author of the books *Aristotle and Presocratics* (2004), *Hellenic Concept of Justice* (2010), *Presocratic Understanding of Justice* (2013), *Philosophical Triptych* (2014) and *Dike and Dikaiosyne* (2015). He wrote and published more than 100 articles and reviews in different science and philosophy journals in Serbia, Croatia, Bosnia and Herzegovina, Montenegro, Macedonia, Romania, Hungary, Turkey, Germany and USA.

IVICA KELAM (1976) is an Assistant Professor at the Faculty of Educational Sciences and the Chairman of the Centre for Integrative Bioethics (University of Josip Juraj Strossmayer, Osijek). Fields of research: Ethics, Philosophy of Education, Ethical Aspects of Biotechnology, International Trade Agreements and Environmental Protection. He is the author of the book *Genetically Modified Crops as a Bioethical Problem* (2015).

SRĐAN MARAŠ (1973) is a Lecturer at the Faculty of Philosophy, University of Montenegro. He received his PhD degree in Philosophy

---

at the University of Belgrade. His main fields of research are Modern and Contemporary Philosophy. He wrote and published several scientific articles.

PREDRAG MILIDRAG (1969) is a Senior Research Associate at the Institute for Philosophy and Social Theory (University of Belgrade), with the specific interest in the history of early modern philosophy and late scholastic philosophy. He wrote and published books *Self-consciousness and Power: Descartes' God as Causa Sui* (2006), *'Like the Images of Things': The Grounds of Descartes' Metaphysical Theory of Ideas* (2010).

MILENKO A. PEROVIĆ (1950) is a Full Professor of Ethics and Classical German Idealism (Faculty of Philosophy, University of Novi Sad). His most important books are: *Border of Morality* (1992), *The Beginning in Philosophy* (1994), *History of Philosophy* (1994, 1997, 2003), *Ethics* (2001), *Practical Philosophy* (2004), *Philosophical Treatises* (2011), *Five Studies on Hegel* (2012), *Philosophy of Moral* (2013).

UNA POPOVIĆ (1984) is an Assistant Professor of Logic, Medieval and Modern Philosophy (Faculty of Philosophy, University of Novi Sad). She wrote and published numerous scientific articles.

MARICA RAJKOVIĆ (1984) is an Assistant Professor of Aesthetics and Philosophy of Technics at the Faculty of Philosophy, University of Novi Sad. Her fields of research are Aesthetics, Philosophy of Art, Philosophy of Culture and Philosophy of Technics. She is the author of numerous scientific articles.

DARIJARUPČIĆ KELAM (1975) is a Teaching Assistant at the Faculty of Philosophy, University of Josip Juraj Strossmayer, Osijek. Her fields of research are Ethics, Philosophy of Medicine, Philosophy of Education and Existentialist Philosophy. She is the author of the book *Status of the Human Embryo in the Light of Bioethical Pluriperspectivism* (2014).

ALEKSANDAR STEVANOVIĆ (1975) received his PhD degree in Philosophy at the University of Belgrade. He is teaching Philosophy at the Secondary School for Mechanical Engineering and Art Crafts "Tehnoart Beograd" and he is the Chairman of the Section of Philosophy Teachers of Belgrade, too. He wrote and published several articles and reviews.

OPŠTE NAPOMENE

U časopisu za filozofiju *Arhe* objavljuju se isključivo neobjavljeni tekstovi. Tom osnovnom uslovu podležu radovi koji se recenziraju, kao i radovi koji se ne recenziraju. Recenzirani članci prihvataju se za objavljivanje na osnovu dve pozitivne recenzije. Recenzenti ostaju anonimni za javnost i autore.

Recenzirani tekstovi razvrstavaju se u sledeće kategorije:

- *originalni naučni rad* (rad u kome se iznose prethodno neobjavljeni rezultati sopstvenih istraživanja naučnim metodom);

- *pregledni rad* (rad koji sadrži originalan, detaljan i kritički prikaz istraživačkog problema ili područja u kome je autor ostvario određeni doprinos, vidljiv na osnovu autocitata);

- *kratko ili prethodno saopštenje* (originalni naučni rad punog formata, ali manjeg obima ili preliminarnog karaktera);

- *naučna kritika, odnosno polemika* (rasprava na određenu naučnu temu zasnovana isključivo na naučnoj argumentaciji).

Časopis objavljuje i nekategorizovane radove, odnosno prikaze i recenzije filozofski relevantnih izdanja objavljenih u poslednje dve godine u zemlji i inostranstvu, kao i prevode i izveštaje o filozofskom životu.

Radove objavljene u *Arheu* autori mogu objaviti u drugim publikacijama uz odgovarajuću napomenu da je tekst prvi put objavljen u *Arheu*. Dostavljanjem teksta uredništvu autori daju časopisu pravo prvog objavljivanja rada u štampanom i elektronskom obliku.

OPREMA I SLANJE RUKOPISA

Poželjni obim tekstova:

- *originalni naučni rad* – od 30 do 50 hiljada karaktera (sa praznim slovničkim mestima, uključujući fusnote);

- *pregledni rad* – od 20 do 40 hiljada karaktera (sa praznim slovničkim mestima, uključujući fusnote);

- *kratko ili prethodno saopštenje* – od 10 do 20 hiljada karaktera (sa praznim slovničkim mestima, uključujući fusnote);

- *naučna kritika, odnosno polemika* – od 10 do 15 hiljada karaktera (sa praznim slovničkim mestima, uključujući fusnote);

- *prikazi, recenzije i ostali nekategorizovani radovi* – od 6 do 8 hiljada karaktera (sa praznim slovničkim mestima, uključujući fusnote).

Oprema rukopisa podrazumeva sledeće elemente:

- ime i prezime autora,
- naziv i adresu matične institucije autora,
- e-mail adresu autora,
- pun naslov (i podnaslov) članka,
- sažetak članka na srpskom (od 100 do 250 reči) i engleskom jeziku (sažetak na engleskom jeziku može se dati u proširenom obliku, ali ne može iznositi više od 1/10 dužine članka),
- ključne reči (ne više od 10),
- listu referenci (literaturu).

Tekstovi se pišu fontom **Times new roman**, veličina slova **12**, prored **1,5, justify** poravnanje.

Članci se dostavljaju poštom (jedan odštampan primerak uz priložen CD) na adresu:

Časopis za filozofiju *Arhe*

Filozofski fakultet Novi Sad, Zorana Đinđića 2

ili kao attachment na e-mail adresu:

casopis.arhe@gmail.com

Uredništvo ne vraća primljene rukopise.

NAČIN CITIRANJA I FORMAT ISPISA REFERENCI

Preporučeni način pozivanja na izvore u okviru članka je putem fusnota, i to na sledeći način:

- za knjige: Prezime autora, Prvo slovo imena autora, *Naslov dela*, Izdavač, Mesto i godina, broj stranice (npr. Kant, I., *Zasnivanje metafizike morala*, Dereta, Beograd 2004., str. 35.);

- za tekst iz knjige: Prezime autora, Prvo slovo imena autora, „Naslov teksta“ u *Naslov knjige*, Izdavač, Mesto i godina, broj stranice (npr. Hajdeger, M., „Ničeove reči `Bog je mrtav`“ u *Šumski putevi*, Plato, Beograd 2000., str. 166.);

- za članak iz zbornika: Prezime autora, Prvo slovo imena autora, „Naslov teksta“ u *Naslov zbornika* (priredio Ime i prezime), Izdavač, Mesto i godina, broj stranice (npr. Riker, P., „Hajdeger i pitanje o subjektu“ u *Rani Hajdeger* (priredili D. Basta i D. Stojanović), Kultura, Beograd, 1979., str. 150.);

- za literaturu u elektronskom obliku: Prezime autora, Prvo slovo imena autora, „Naslov teksta“, pun URL i datum (npr. Kangrga, M., „Zbilja i utopija“, http://praxis.anarhija.org/index.php/Praxis:Praxis_1972_1-2:Zbilja_i_utopija_-_Milan_Kangrga, 15.6.2010.)

U drugom i narednim navođenjima istog dela izostavljaju se izdavač, mesto i godina (npr. Kant, I., *Zasnivanje metafizike morala*, str. 40.), dok pri uzastopnom citiranju istog dela u fusnoti treba da stoji oznaka *isto* ili *ibid.* i broj strane.

Literatura se navodi nakon članka, a pre rezimea na stranom jeziku. Format ispisa referenci isti je kao i kod citiranja, samo bez broja stranice. Reference se navode abecednim redosledom, prema prezimenima autora, i to prvo štampane, a potom elektronske. Reference se ne prevode na jezik rada, već se navode u izvornom obliku.

GUIDELINES FOR AUTHORS

ARHE Journal for philosophy publishes strictly (previously) unpublished papers. This ground rule stands for both peer reviewed articles and book reviews, translations and other. Peer reviewed articles are accepted for publishing based on two positive anonymous reviews.

Desirable length of articles:

- *Original scientific work* – 30.000 to 50.000 characters with spaces, including footnotes;

- *Overview article* – 20.000 to 40.000 characters with spaces, including footnotes;

- *Preliminary communication* – 10.000 to 20.000 characters with spaces, including footnotes;

- *Scientific polemic* – 10.000 to 15.000 characters with spaces, including footnotes;

- *Book reviews, translations and other* – 6.000 to 8.000 characters with spaces, including footnotes.

Elements of the Manuscript:

- Name and surname of the author (and co-authors),

- Name and address of institution in which the author (co-author) works,

- E-mail address of the author (and co-authors),

- Full title (and subtitle) of the article,

- Summary in the language in which the article is written (100-250 words) and English language (which can be more extensive, but must not surpass 1/10 of the article's length),

- Keywords (not more than 10)

- Reference list (literature).

Texts should be written using the **Times New Roman** font, font size **12**, line spacing **1,5** and text alignment – **justify**.

Articles should be submitted by post (one printed copy with CD) to:

Časopis za filozofiju *Arhe*

Filozofski fakultet Novi Sad, Zorana Đinđića 2

21000 Novi Sad, Serbia

or as an e-mail attachment in Microsoft Word (or similar) to:

casopis.arhe@gmail.com.

We do not send back submitted articles.

References:

Recommended citation style within the article is “with footnotes”, as following:

- for books: Surname of the author, Name initial of the author, *Title of the book*, Publisher, Place and Year, page number (e.g. Kant, I., *Zasnivanje metafizike morala*, Dereta, Beograd 2004., p. 35.);

- for book chapters: Surname of the author, Name initial of the author, “Chapter title” in *Title of the book*, Publisher, Place and Year, page number (e.g. Hajdeger, M., „Ničeove reči `Bog je mrtav`“ in *Šumski putevi*, Plato, Beograd 2000., p. 166.);

- for proceedings: Surname of the author, Name initial of the author, “Title of the article” in *Title of the Collection* (ed. Name and Surname), Publisher, Place and Year, page number (e.g. Riker, P., „Hajdeger i pitanje o subjektu“ in *Rani Hajdeger* (priređili D. Basta i D. Stojanović), Kultura, Beograd 1979., p. 150.);

- for electronic sources: Surname of the author, Name initial of the author, “Title of the article”, full URL and date (e.g. Kangrga, M., „Zbilja i utopija“, http://praxis.anarhija.org/index.php/Praxis:Praxis_1972_1-2:Zbilja_i_utopija_-_Milan_Kangrga, 15.6.2010.).

In the second and all following quotations of the same work, the publisher, place and year are excluded (e.g. Kant, I., *Zasnivanje metafizike morala*, p. 40), while in consecutive quotations of the same reference, a footnote should only consist of ‘*ibid.*’ and the number of cited page.

List of references (i.e. Literature, Bibliography) should come after the text and before the English summary. Arranging style of the references is the same as in footnotes, only without number of cited page. References are listed in alphabetical order, by surnames of authors, paperback sources first, followed by electronic editions. References should not be translated into the language of the article.

TEMATI ČASOPISA *ARHE* / ISSUES OF *ARCHE*
JOURNAL

- ARHE 01/2004: KANTOVA FILOZOFIJA / KANT'S PHILOSOPHY
ARHE 02/2004: ARISTOTELOVA FILOZOFIJA / ARISTOTEL'S
PHILOSOPHY
ARHE 03/2005: KJERKEGOROVA FILOZOFIJA / KIERKEGAARD'S
PHILOSOPHY
ARHE 04/2005: FENOMENOLOGIJA / PHENOMENOLOGY
ARHE 05-06/2006: HEGEL / HEGEL
ARHE 07/2007: MARKS I MARKSIZAM / MARX AND MARXISM
ARHE 08/2007: HAJDEGEROVA FILOZOFIJA / HEIDEGGER'S
PHILOSOPHY
ARHE 09/2008: HERMENEUTIKA / HERMENEUTICS
ARHE 10/2008: POLITIČKA FILOZOFIJA / POLITICAL PHILOSOPHY
ARHE 11/2009: VITGENŠTAJNOVA FILOZOFIJA / WITTGENSTEIN'S
PHILOSOPHY
ARHE 12/2009: BIOETIKA / BIOETHICS
ARHE 13/2010: PLATONOVA FILOZOFIJA / PLATO'S PHILOSOPHY
ARHE 14/2010: FILOZOFIJA ISTORIJE / PHILOSOPHY OF HISTORY
ARHE 15/2011: NIČEOVA FILOZOFIJA / NIETZSCHE'S PHILOSOPHY
ARHE 16/2011: FILOZOFSKA ANTROPOLOGIJA/PHILOSOPHICAL
ANTHROPOLOGY
ARHE 17/2012: DEKARTOVA FILOZOFIJA / DESCARTES'
PHILOSOPHY
ARHE 18/2012: FILOZOFIJA RELIGIJE / PHILOSOPHY OF RELIGION
ARHE 19/2013: SPINOZINA FILOZOFIJA / SPINOZA'S PHILOSOPHY
ARHE 20/2013: FILOZOFIJA TEHNIKE / PHILOSOPHY OF
TECHNOLOGY
ARHE 21/2014: SOKRATOVA FILOZOFIJA / SOCRATES' PHILOSOPHY
ARHE 22/2014: FILOZOFIJA KULTURE / PHILOSOPHY OF CULTURE
ARHE 23/2015: LAJBNICOVA FILOZOFIJA / LEIBNIZ'S PHILOSOPHY
ARHE 24/2015: FILOZOFIJA JEZIKA / PHILOSOPHY OF LANGUAGE
ARHE 25/2016: FIHTEOVA FILOZOFIJA / FICHTE'S PHILOSOPHY
ARHE 26/2016: FILOZOFIJA UMETNOSTI / PHILOSOPHY OF ART

CIP - Каталогизacija u publikaciji
Библиотека Матице Српске

10/14(05)

ARHE – časopis za filozofiju / glavni i odgovorni
urednik Željko Kaluđerović. – God. 14, No. 27 (2017) –
Novi Sad : Filozofski fakultet, Odsek za filozofiju,
2004 – . – 23 cm

Dva puta godišnje
ISSN 1820-0958 (štampano izdanje)
ISSN 1821-4940 (e-izdanje)

COBISS.SR-ID 194388487